

útját jelöli meg mint egyedüli kivezető-utat ebből a dantei életvadonból. Érdekes problémákat vet fel és világít meg a lélekrajz eszközeivel s történeteit élénk, színes, néha a modern egyházi szónoklat képesen reflexiók stílusában mondja el.

Az egyik írónak hazafias s a másíknak vallásos irányzata talán itt-ott erősen előtérbe nyomul s árt novelláik tiszta művészi hatásának, de kétségkívül inkább az ilyenek válnak épülésére a mai, erkölcsi egyensúlyukat vesztett lelkeknek, mint a talán művészszeleg tökéletesebb, de erkölcsi nihilizmust hirdető s «l'art pour l'art» cégjelzésű irodalmi művek.

Szinnyei Ferenc.

Makkai Sándor: Ördögszekér. Erdélyi regény. Erdély egy újabb súlyos regénnyel ajándékozta meg irodalmunkat. Mintha a lira teljesen hátterbe szorult volna, egymást érik az erdélyi könyvpiacon a nagyobb prózai művek. Majdnem mind probléma-regények, a történelmieket épen úgy, mint a társadalmiak. Emberi sorsokon át egy nemzet sorsitkának kulcsát keresik. Erdély a magyar történeti regénynek nemcsak szülőföldje (Jósika Abafi), hanem igazi hazája. Alig van regényírónk, aki legalább egyszer ne keresett volna témát e különös ország titokzatos multjában. Talán, mert Erdély sorsát érzik a legmagyarabbnak, hiszen sehol nem került olyan éles összeütközésbe a Kelet és Nyugat, mint épen itt. Így jutott el az Élet Fejedelmének hívó lelkű költője a bűbajos erdélyi boszorkányig. Első pillanatra meglepő, következtelennek látszó írói út. Makkai Sándor maga is érezte ezt, ezért tartotta szükségesnek regénye elé magyarázatot írni. Pedig ez a magyarázat csak azok számára fontos, akik magát a regényt el nem olvassák. Makkai Sándor ebben a regényében bontakozik ki igazi íróvá, mert ha itt-ott még meg is érzik tollán a lelki korlát, itt mert először igazán író, művész lenni anélkül, hogy megtagadta volna önmagát.

Báthori Anna sorsát idézi fel, Báthori Gábor hugáét. A «Tündérkert» hőse azonban itt csak hűga «lelke végzetes, sötét felének vetülete». Kevés történeti adatot talált rá, elszórt mozaikszemeket, ezeket rakosgatta össze — amint maga mondja — négy évi lelkiismeretes tanulmány után, böcklini félelmes világos-sötét képpé.

A korán árvaságra jutott Báthoritestvérek Báthori István országbíró ecsedi udvarába kerülnek. Az agg főurat halálos betegsége, feleségét gyűlölete tartja vissza attól, hogy törődjenek nevelésükkel. Jóakarátú, de tehetetlen szolgák, romlott apródok, kicsapongó katonák között nőnek fel a lóp országában; fékezetlen, bűnös Báthori-vérük elnyomja bennük a szépség és tisztaság után szomjúhozó lelket, míg betelik rajtuk a rettenetes Báthori-végzet: a vérfertőző testvérszerelem. Ettől kezdve nincs többé Anna számára megállás, hiába áll mellette jobbik énjének szelid kisugárzása, természetes bátyja, Pál. Hiába gyulad nagy, életet betöltő szerelemre Bethlen Gábor iránt. Már késő, Bethlen vőlegény. A csalódás még mélyebbre rántja az örvénybe: várában egymást érik a tivornyak, lelkiismeret nélkül szeretkezik és gyilkol. Boszorkányhíre kél, törvény elé idézik, halálra ítélik. A kivégzés reggelén a hőher üzenet találja börtönét. Még egyszer feltűnik, Bethlen ravatalánál, majd utoljára Kismartonban, mint megháborodott, rongyokba burkolt koldusasszony, keresve az utat Heidelbergbe Pálhoz.

Az író tragikus alaknak rajzolja, mintha szörnyű vétkeinek oka véreből öröklött végzete volna, mely előtt maga is tanácstalanul áll, mint ismeretlen, második énje előtt. Minden törekvése, hogy szabaduljon ettől a végzettől, kudarcot vall. Érezhető a szánalom, mellyel az író sorsát kíséri, ha nem is sikerül neki ezt a szánalmat az olvasóban is mindig fölkelteni. Végzetének beteljesülése a testvérszerelem. Míg az író ebben egyrészt sötét hatalmak művét kívánja láttatni (erre szolgál a végzetdrámaszerű kísértethistória és Rébi misztikus szerepeltetése), másrészt aprólékos lélekábrázolással, a gyermekek fejlődésének külső és belső indokolásával igyekszik megértetni. Ennek az indokolásnak néha papirize van, túlságosan irodalmi és elgondolt. A gyermek-Báthoriakban kevés az igazán gyermeki vonás, amit rendkívüliségük még nem tesz egészen indokoltá. Az író finom kézzel nyúl a testvérszerelem annyira kényes problémájához, többet éreztet, mint amennyit igazán elmond, de míg a regény elején hőseit ellenállhatatlanul viszi végzetük beteljesülése felé, az első szörnyű bukás után főmotívuma mintegy kikapcsolódik. Anna ezután már csak a Bethlen iránt

érett szerelemért látszik élni. Ez bizonyos egyenetlenséget visz bele a regénybe. Ez a viszonyzatlan szerelem egyúttal Anna legkeservesebb bűnhődése, végső erkölcsi elzúllásának főoka. Az ő plasztikusan, erős művészettel megrajzolt alakja mellett a többi szereplő elhalványodni látszik. A történeti alakok, Báthori országbíró, Bethlen Gábor, Bocskai István és a kisebbek, itt-ott csak egy-két vonással jellemezve, életszerűen jelennek meg, de az író képzeletének alkotásai néha csak szimbolumszerűen hatnak. Így mindenekelőtt Pál, akiről maga az író azt írja, hogy ő «Anna lelke nemes, tisztaságra sóvárgó, nagyraihivatott felének egyre távolodó képe».

A regény kompozíciója nagytehetségű íróra vall, aki a történeti adatok közül biztos kézzel választja ki a legjellemzőbbeket, sohasem hagyja magát elragadtatni az események zúfolt-ságától. Anna életének háttérül odaállítja Erdély sorsát anélkül, hogy a történetíró elnyomná benne az alkotó művészt. Látnuk fejedelmek bukását és új fejedelmek választását, német és török érdekek összeütközését, Erdély mérhetlen szenvedését, majd egyszerű föllendülését, de mindezek az események szoros összefüggésbe kerülnek Anna egyéni sorsával. Az író teljesen benne él a regény korában, nála a történelmi levegő nemcsak külsőség, nemcsak kosztüm dolga, hanem lelkiség. A XVII. századbeli erdélyi magyar rideg lelki puritánsága, elfojtott, ki-kitörő érzékisége, keleti pompaszeretete megelevenítve olvadnak össze könyvében. A lápi vadászat, a császár képviselőjének fogadtatása az ecsedi várban, Anna esküvője a leg szebb történeti leírások közé tartoznak. A történeti levegő megérzékel tetésére szolgál az archaizáló nyelv is. Ebben azonban az író nem következetes. Ahol adatait írásbeli egykorú emlékekből veszi (ilyenek Báthori végrendelete, Bethlen Gábor levelei, Kemény Önéletrása stb.), pontosan megtartja azok stílusát, amikor szereplőit saját maga beszélgeti, mai kifejezéseket ad a szájukba, nyelvjárási különlegességekkel vegyítve. Ez az eljárása a hangulat egységének rovására megy. Nyelv művészete leghatalmasabban a leírásokban érvényesül. A regény gazdag izzó érzéki jelenetekben, de az író bátor szókimondása ellenére sem hagyja magát sohasem

elragadtatni az érzékiség rajzolásának öncélúságáig.

Az *Ördögszeker*-et megjelenése óta sokan magasztalták, sokan támadták. Akik támadták, nem tudták a művet az írótól elvonatkoztatni, nem tudták megérteni, hogyan írhatta ugyanaz az író az Élet Fejedelmét és ezt a regényt. Pedig az élet teljét e két végtet határolja és csak az az igazi művész, aki az egész életet a lelkébe fogadja. Mak-kai Sándort — hisszük — új magas sztos hivatása sem fogja eltéríteni az irodalomtól, mert számára az írás lelki szükség. Ez a regénye nem méltatlan nagy elődjének és sokban mesterének, Kemény Zsigmondnak erdélyi regényeihez, ha nem is az az «erdélyi regény», melyet a mai erdélyi irodalomtól joggal várunk.

A könyvet az Erdélyi Szépművész Céh állította ki, a nagytehetségű Kós Károly korhű illusztrációival.

Farkas Gyula.

Voinovich Géza: Az angol irodalom története. Először a Heinrich-féle Egyetemes Irodalomtörténetben jelent meg 1907-ben. A Franklin-Társulat Kultúra és Tudomány sorozatába most beiktatott új kötet lényegében ennek változatlan lenyomata. Itt ugyan bővebb egy fejezettel, mely a régi angol irodalmat foglalja össze — az Egyetemes Irodalomtörténetben Petz Gedeon mintaszert tanulmánya vezette be a Voinovich által írott új kort — s néhol teljesebb egy-egy kiegészítő adattal — Galsworthy és Shaw például most szerepelnek először — viszont helyenként megrövidül egy-egy jellemzés és ismertető bemutatás.

Tizennyolc évvel ezelőtt a hivatalos bírálat nagy elismeréssel és melegséggel fogadta az első teljes magyar nyelvű irodalomtörténetet az angol irodalomról. Íróját ugyan nem nézte céhbéli irodalomtörténetírónak, amire az akkor se igen tartott igényt s nem tart, úgy látszik, ma sem, nem sokba véve azt a tudományt, mely «nem emeli a könyv érdekességét» és izlésben amúgy is «legtöbbször ösdi». Inkább kritikusnak és esszéírónak számította, kit csak a mű s a művész egyénisége érdekelt. De tanulmányíróink között a legkiválóbbak közé sorozta, sőt még a konzervatív kritika is némelykor Péterfyhez mérgette.

Azóta megjelent mesteri tanulmányai és klasszikusainknak általa gondozott újabb kiadásai a legnagyobb tiszte-